

Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Mustafa Şamlı mahdumları müessesât-ı ticariyyesi örneği (1850-1931)

Mustafa Dağ ¹

¹ Tarih Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa/Türkiye.

ÖZET

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde ticari hayatta başlayan değişim ve modernleşme çalışmaları neticesinde ticari müesseselerinin değişim ve dönüşümlerine dair meydana gelen gelişmeler incelenerek hazırlanan bu çalışmada, *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi* ele alınmıştır. Haliyle *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi* çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Bu bağlamda çalışmanın giriş kısmında ticari hayatın düzenleyici otoritesi olan Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin kuruluş süreci ile Osmanlı'da şirketleşme hukukunda meydana gelen gelişmelere değinilmekle birlikte nezâretin öncülük ettiği batı kaynaklı yeni kanun ve düzenlemeler çerçevesinde şirketlerde meydana gelen anonimleşme faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra 1917 yılında anonimleşecek olan Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi hakkında bilgi verilerek ticarethanenin faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ticarethanenin idari yapılanmasında meydana gelen değişim sonucunda 19 Mayıs 1917 tarihinde kurulan *Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi*'nin kuruluş süreci ve faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede ana kaynak olarak istifade edilen arşiv belgelerinin yanı sıra literatürde yer alan araştırma inceleme eserlerden ve basın yayın organlarından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi*'nin kuruluş süreci ve idari yapının yaşamış olduğu değişime yönelik bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1850 ile 1931 yılları arasında gerek ulusal gerekse uluslararası sahada gerçekleştirilmiş olan ticari faaliyetler incelenerek ticarethane tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede yürütülen çalışma neticesinde ticarethanenin tekstil ve madencilik sektöründe faaliyet yürüttüğü saptanmıştır. Ayrıca ticarethanenin ülke içerisinde İstanbul ve çevresi ile ülke dışında Almanya, İngiltere ve Fransa gibi batılı ülkelerle ticari münasebetler içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Osmanlı, anonim şirketler, ticaret nezâreti, Mustafa Şamlı anonim şirketi, tekstil, madencilik

Local elements of economic life in the Ottoman State: Example of Mustafa Samli mahdumlari muessesât-i ticariyyesi (Mustafa Samli & Sons Co.) (1850-1931)

ABSTRACT

In this study, in which the developments regarding the changes and transformations in businesses as a result of change and modernization efforts in economic life in the Ottoman state due to the Reformation Period were examined, and Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi was discussed. Hence, Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi constituted the subject of the study. In this context, in the introduction part of the study, the establishment process of the Ministry of Trade and Agriculture, which was the regulating authority of commercial life, and developments in corporate law in the Ottoman state were discussed, and information about incorporation activities of businesses within the framework West-oriented new laws and regulations was provided. Then, information was provided about Mustafa Samli Mahdumlari Muessesat-i Ticariyyesi, which was incorporated in 1917, and the company's activities were analyzed. The establishment process and activities of *Mustafa Samli Mahdumu Muessesât-ı Ticaret-i Anonim Sirket-i Osmaniyesi*, which was founded on 19 May 1917 as a result of the change in the administrative structure of the company, were evaluated. In this evaluation, in addition to archival

Atf: Dağ, M. (2024). Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Mustafa Şamlı mahdumları müessesât-ı ticariyyesi örneği (1850-1931). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 351-372. <https://doi.org/10.48146/odusbiod.1268673>

documents as the main source, studies in the literature and news in media organizations were used. In this context, it was attempted to reveal new information on the transformation experienced by *Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi* in the establishment and organization process. Moreover, the company was introduced by examining commercial activities in both the national and international arena between 1850 and 1932. As a result of the study conducted within this scope, it was determined that the company was active in the textile and mining sectors. In addition, it was also determined that the company had commercial relations in Istanbul and its surroundings as well as relations with western countries such as Germany, England, and France.

KEYWORDS: Ottoman, Incorporated Company, Ministry of Trade, Mustafa Samli Incorporated Company, Textile, Mining.

Giriş

19. yüzyılda Avrupa sermayesi Osmanlı sanayisinin gelişme göstermesinde büyük öneme sahip olmuştur (Sırma, 2011, s. 118). Nitekim yabancı sermaye¹ olarak nitelendirilebilecek bu kaynak Osmanlı'da birçok şirket kurarak şirketleşme faaliyetlerinin gelişmesinde büyük öneme haiz olmuştur (Pamuk, 2018, s. 55-56). Sanayi ve iktisadi kalkınmanın şirketleşme faaliyetlerinin arttırılmasıyla oluşacağı düşüncesi bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim 1854 yılında ilk dış borcun² alındığı dönemde Sultan Abdülmecit bu öneme şu ifadelerle açıklamıştır;

"...istikraz olunmamak için çok çalıştım. Lakin ahval bizi istikraza mecbur etti. Bunun te'diyesi varidatın artmasıyla olur. Bu dahi i'mâr-ı mülk ile yani her devlette olduğu gibi kumpanyalar teşkil ederek demiryolları yapmakla olur. Artık kumpanyalara da muvaffak eylemeliyiz..." (Koraltürk, 1999, s. 443).

Sultan Abdülmecit döneminde girişilen yapısal reformlar neticesinde şirketleşme faaliyetleri hukuksal zemine oturtulmuştur (Kazgan, 1975, s. 399-405). Yapılan önemli reformlardan biri de 1838 yılında kurulan Meclis-i Umûr-ı Nafia'nın³ faaliyete geçmiş olmasıdır (Çetin, Aydos, 2021, s. 4-5). Hemen ardından 24 Mayıs 1839 tarihinde Ticaret Nezâreti faaliyete geçmiştir (Tekdemir, 2012, s. 50). Şirketleşme sürecinde meydana gelen anlaşmazlıklara çözüm amaçlı nezâret bünyesinde 1841 yılında Mahkeme-i Ticaret (Demirci, 2019, s. 15-16; Demirci, 2019, s. 99), 1848 yılında ise Karma Ticaret Mahkemesi teşekkül ettirilmiştir (Duran, 2008, s. 76).

Şirketleşmeye yönelik hukuksal düzenlemelerde atılan önemli adımlardan biri de 1850 yılında Kanunname-i Ticaret adıyla hazırlanan nizamnameyle gerçekleşmiştir (Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s. 375). Bu kanunname ise kapitalist anlamda şirketleşmenin ilk mevzuatı olarak kayıtlara geçmiştir (İnan, 1965-1966, s. 829). Lakin Fransız ticaret kanununun birinci ve ikinci kısmından istifade edilerek hazırlanan bu kanunnamede şirketlerle ilgili yeterli hükümlere yer verilmemiştir (Toprak, 1982, s. 37-38). Bu eksiklik ise ileride yeni düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Mesela 1861 yılında Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi⁴ hazırlanmıştır (Uluğ Cicim, 2016, s. 396). Hemen ardından 1863 yılında Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi⁵ hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s. 466).

II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 tarihinde birçok alanda hukuki manada düzenlemeyi ön gören Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir (Karpat, 2019, s. 99). Bu anayasanın 13. maddesi şirketleşme ile ilgili hükümlerden oluşmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 2779, Gömlek No: 19). Bu madde; "Tebaa-i Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezundur" (Yılmaz, 2018, s. 30) şeklinde kaleme alınmıştır (BOA. Y.EE. Dosya No: 41, Gömlek No: 7; BOA. HR. TO. Dosya No: 518, Gömlek No: 1, Sıra No: 3). Görüldüğü gibi Osmanlı tebaasının

¹ Ülke dışından sağlanan iktisadi kaynaktır. Devlet veya gerçek ya da tüzel kişilerden temin edilebilmektedir (Bulutoğlu, 1970, s. 5, 7, 8).

² İlk dış borç Kırım Savaşı sırasında Londra'dan 3.000.000.000 olarak alınmıştır (BOA. HR. SFR.3. Dosya No: 16, Gömlek No: 12; Arı, 2002, s. 47; Ezer, 2012, s. 37).

³ Esasen bu meclis önce *Ziraat ve Sanayi Meclisi* adıyla Hariciye Nezâreti'ne bağlı olarak kurulmuş olup aynı yıl içerisinde *Meclis-i Umûr-ı Nafia* adını almıştır (Güran, 2014, s. 48).

⁴ Nizamnamenin içeriği için bkz. BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 87, Gömlek No: 46.

⁵ 14 fasıl ve 282 maddeden oluşan nizamname için bkz. BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 6, Gömlek No: 5.

kanun ve nizamnameler çerçevesinde ticaret, sanat ve ziraat ile ilgili her türlü şirket kurma hakkının mahfuz olduğu belirtilmiştir.

Bu şirketlerden anonim⁶ müesseseler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulmaya başlanmıştır (Toraman, Taştan, 2021, s. 47-50). Bu çerçevedeki hükümler 29 Kasım 1882 tarihinde ilan edilen Anonim Şirketler Nizamname-i Dahilisinde yer almıştır (Şensoy, 2018, s. 245; Kenanoğlu, 2005, s. 75-76). Bu nizamnamede şirketin amacına, görev süresine, sermayesine, mali yapısına, kâr dağılımına ve idari yapısına dair bilgilere yer verilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1236, Gömlek No: 24; BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 10). 7 Aralık 1887 tarihinde ise Memalik-i Ecnebiyede Teşekkül Eden Anonim Şirketlerinin Memalik-i Devlet-i Âliyye'de İcra-yı Muamelât İçin Küşad veyahut Tayin Edecekleri Acenteler Hakkında Nizamname⁷ yayınlanmıştır (Düstur, 1. Tertip, 5. Cilt, s. 963-965). Bu nizamnameyle birlikte Osmanlı şirketlerinin yabancı ülkelerde kurulan şirketlerle olan ilişkileri düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde şirketleşmeye yönelik yapılan bu yasal düzenlemeler doğrultusunda 1850 yılından 1908 yılına kadar 86 adet anonim şirket teşekkül ettirilmiş iken, 1908 ile 1918 yılları arasında ise 113 adet anonim şirket faaliyete geçmiştir (Torman, Taştan, 2021, s. 49). Bu şirketlerden biri de önce Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi daha sonra ise Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi olarak adlandırılacak olan ticarethanedir. Ticarethane gerek 1917 önceki gerekse 1917 sonrası idari yapının değişime uğramasından sonraki süreçte adını tüccar Şamlı Mustafa Bey 'den almıştır.

Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticariyyesi ve faaliyetleri

Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi'nin 1850 ile 1917 yılları arasında faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Tekstil alanında faaliyet gösteren bu ticarethanenin 19 Mayıs 1917 tarihinde faaliyetlerine son verilmekle birlikte hak ve sorumlulukları Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Anonim Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilmiştir (Gökatalay, 2015, s. 129).

Her ne kadar şirketin resmi kuruluş tarihi 19 Mayıs 1917 tarihi olarak tespit edilmiş olsa da (Çakır, Akkuş, 2015, s. 191) şirketin bu tarihten önceki dönemlerde Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Ticariyyesi olarak faaliyet içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Lakin bu ticarethanenin tam olarak kuruluş tarihi hakkında bilgi saptanamamıştır. Mustafa Şamlı ile ilgili ilk ticari girişimlerin 1879 yılında başladığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da Sultanhamamı caddesinde yirmi üç, yirmi beş ve elli yedi numaralı hanelerde ikamet etmekte olan tüccar Mustafa Şamlı ve oğulları ile Alman fabrikatör Jef Gunter⁸ arasında ticari faaliyetten dolayı bir anlaşmazlık cereyan etmiştir. Bu anlaşmazlık mahkemeye taşınmıştır (BOA. HR. TH. Dosya No: 196, Gömlek No: 47). Şamlı Mustafa Ticarethanesi'nin Almanya'da faaliyet gösteren bir fabrikatörle sorun yaşaması ve bu sorunun mahkemeye taşınmasına dair bilgilerden hareketle ticarethanenin bu tarihlerde uluslararası faaliyetler içerisinde bulunduğu söylenebilir.

Taraflar arasında yaşanan muhakeme süreciyle ilgili 29 Haziran 1897 tarihinde bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre Mustafa Şamlı mahdumları tarafından İstanbul Mukavele Muharrirliği aracılığı ile Jef Gunter'e bir telgraf çekilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 23, Gömlek No: 10). Buna karşın 27 Temmuz 1899 tarihinde ise Almanya Konsolosluğundan İstanbul Mukavele Muharrirliği aracılığı ile Mustafa Şamlı mahdumlarına cevap niteliğinde bir telgraf iletilmiş olsa da gerek Mustafa Şamlı gerekse Jef Gunter tarafından iletilen her iki telgrafın içeriğine dair bilgilere ulaşılamamıştır (BOA. HR. UHM. Dosya No: 325, Gömlek No: 52; BOA. HR. UHM. Dosya No: 327, Gömlek No: 26). Fakat Jef Gunter tarafından kaleme alınan metnin Fransızca yazıldığı ve Türkçeye çevirisinin yapılmasının yanı sıra bir kuruşluk pulun da yapıştırıldığına dair bilgilere tesadüf edilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 304, Gömlek No: 58). Bu bilgilerden hareketle ticarethane ile fabrikatör arasındaki iletişimin dönemin uluslararası dili olarak kabul edilen Fransızca üzerinden sağlandığı çıkarımında bulunulabilir.

⁶ Hukuki, idari ve mali yükümlülüklerini yerine getiren birden fazla sermaye katılımcısı ile kurulan şirketlerdir (Erdaş, 2017, s. 179).

⁷ 15 maddeden oluşan nizamnamenin içeriği için bkz. BOA. Y. A. RES. Dosya No: 73, Gömlek No: 31.

⁸ Jef Gunter Almanya'ya bağlı olan Saksonya'da Nieder-Zivonitz şehrinde ikamet etmektedir (BOA. HR. TH. Dosya No: 196, Gömlek No: 47).

Mahkeme sürecine dair 3 Mart 1910 tarihinde bir gelişmenin yaşandığı tespit edilmiştir. Buna göre Jef Gunter tarafından Berlin Ticaret Mahkemesi'nde Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi aleyhine açılan dava süreci neticelenmiştir. Her ne kadar alınan karara dair bilgi aktarılmasa da mahkeme kararı Mustafa Şamlı ile oğullarına bildirilmesi için Alman Konsolosluğu tarafından İstanbul Muamelat Muharrirliğine iletilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 383, Gömlek No: 22). Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi ile fabrikatör Alman Jef Gunter arasında ticari anlaşmazlıktan dolayı 1879 ile 1910 tarihleri arasında uluslararası sorun olarak nitelendirilebilecek bir dava sürecinin yaşandığı çıkarımında bulunabilmek mümkündür.

Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi satışını yaptığı ürünleri halka duyurmak için 1908 ile 1909 yılları arasında sıklıkla Tanin gazetesine reklam verdiği tespit edilmiştir (Kocakaya, 2016, s. 136, 145, 146). Bu reklamlardan biri Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı ile duyurulmuştur (Tanin Gazetesi, 27 Kasım 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Aralık 1908, s. 4). Şöyle ki, 1908 yılı içerisinde mağazada sergisi yapılacak olan ürünler arasında ipekli, yünlü ve kadifeli kumaş parçalarının olduğu belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 14 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 10 Aralık 1908, s. 4). Bu serginin yalnızca üç hafta süreceği aktarılmıştır (Tanin Gazetesi, 7 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 5 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 3 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 4). Ancak serginin tarih aralığına dair bilgi bulunmamaktadır. Serginin üç hafta ile sınırlandırılmış olması ticarethanenin ürünlerini kısıtlı zaman içinde düşük fiyata satışa çıkardığı gibi ürünlerini pazarlamak için kampanyalara başvurduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bir diğer ilanın da aynı başlık ile duyurulduğu görülmüştür. Bu ilanda bir öncekinden farklı olarak ürün çeşitliliğine dikkat çekilmiştir (Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1908, s. 8). Bu ürünlerin mevsimlik ipekli ve yünlü elbiselik ve çarşaflik kumaşların olduğu aktarılmıştır. Ayrıca satışta olan ürünler arasında kadife kumaşlar, fanila, çorap, mendil,⁹ gömlek, yakalık, balerin, erkek ve kız çocukları için elbise, şemsiye, çamaşır takımları ve tuhafiyenin yanı sıra bin çeşit zarif hediyelik eşya yer almaktadır. Bu ürünlerin ise İngiltere ve Fransa'dan getirtildiğine dikkat çekilmiştir (Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1908, s. 8). Bu ürünlerin İngiltere ve Fransa'dan getirilmiş olması Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi'nin uluslararası ticari girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca ilanda satışı yapılan ürünlerin detaylarına dair bilgilere yer verilmiş olması ticarethanenin müşterilerini ürünler hakkında bilgilendirmeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Bunu yaparken de her şirket gibi basın yayın organlarını aktif olarak kullandığı tespit edilmiştir.

Şirketin 1908 yılına benzer reklamları 1909 yılında da verdiği anlaşılmaktadır (Tanin Gazetesi, 14 Haziran 1909, s. 4). Bu reklamlarda bir önceki yılda olduğu gibi genel olarak Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı ile duyurulmuştu (Tanin Gazetesi, 21 Haziran 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 1 Temmuz 1909, s. 4). Bahçekapısı Mahallesinde Meydancık sokağında bulunan ticarethanede satılan ürünler arasında çarşaflik ve esvaplık ipekli ve yünlü kumaşların mevcut olduğu belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 2 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Temmuz 1909, s. 4). Diğer kumaş türleri arasında elyaf ve ketenin de olduğu aktarılmıştır (Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 23 Eylül 1909, s. 4). Satışta olan diğer ürünler ise çorap, mendil, fanila, gömlek, boyun bağı, şemsiye, baston, çamaşır takımları, buluz, eteklik, erkek ve kız çocukları için elbiseler, tatlı ve çay takımları, konsül, fırça ve tuvalet takımları, fantezi taşlı taraklar ve zarif ayak kaplarıdır (Tanin Gazetesi, 31 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 3 Ağustos 1909, s. 4). Bölgedeki müşteriler için uzak olan Beyoğlu'ndaki mağazalara gitmeden ihtiyaçlarının buradan karşılanabileceğine dikkat çekilerek müşteri çekmeye çalışılmıştır (Zorbay, Atik, 2020, s. 206). Ayrıca farklı türde hediyelik eşyanın, hazır ve ısmarlama erkek kostümlerinin satışı yapılacağı bir mağazanın daha açılacağı da belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 28 Eylül 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 1 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 8 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 11 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 15 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 19 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 21 Ekim 1909, s. 4; Çetinkaya, 2004, s. 158-159). Benzer ilana 1910 yılında da yer verildiği tespit edilmiştir (Tanin Gazetesi, 3 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 7 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 10 Temmuz 1910, s. 4; Tanin

⁹ Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi tarafından satışa sunulan mendil örneği için Bkz. Ek-1.

Gazetesi, 15 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 17 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1910, s. 4). Bir mağazanın daha açılmasına dair verilen bilgiden hareketle ticarethanenin mevcut yapısının ihtiyaçları karşılayamadığı ve ek bir şube açma girişiminde bulunarak büyümeye gittiği çıkarımı yapılabilmektedir. Bu durum ise ticarethanen ticari faaliyetleri neticesinde büyük oranda kazanç elde ettiğini göstermektedir.

Şirketin 1909 yılındaki bir diğer gazete reklamında Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı kullanılmıştır (Tanin Gazetesi, 8 Kasım 1909, s. 4). Bu başlıkta ticarethanede 10.000 farklı parçanın satışta bulunduğu dikkat çekilmiştir. Bu ürünlerin satışı için ise sergi düzenleneceği belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 11 Kasım 1909, s. 4). İlanda dikkat çeken bir diğer duyuru da birçok seneden beridir ticarethanenin hediyeelik eşyalar için sergi düzenlemesi olmuştur (Tanin Gazetesi, 14 Kasım 1909, s. 4). Bu sene düzenlenecek olan serginin ise Kasım ayının 24'üncü günü düzenleneceği aktarılmıştır. İlgili tarihte başlayıp üç hafta süreceği ifade edilmiştir (Tanin Gazetesi, 16 Kasım 1909, s. 4). Bir önceki yılda da gerçekleştiği gibi ticarethane sergi gibi kampanyalar yoluyla ürünlerini pazarlama yoluna sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Sergide satılacak olan ürünlerin çürük ve lekeli olma ihtimalinin kesinlikle olmadığı belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 24 Kasım 1909, s. 4). Fiyat hususuna da değinilerek piyasadaki bu kalitedeki malların neredeyse %50 oranında düşük olduğu ifade edilmiştir (Tanin Gazetesi, 29 Kasım 1909, s. 4). Piyasadaki ürünlerin fiyatına göre %50 oranında düşük ücretle satışa sunulan ürünlerin kesinlikle çürük ve lekeli olmadığına dikkat çekilmesi müşterilerin aklında oluşan soru işaretlerini gidermeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Son olarak ilanda halkın bu fırsattan istifade etmeleri ve kaçırmamaları önemle rica olunmuştur (Tanin Gazetesi, 4 Aralık 1909, s. 4). Satışta olan ürünlerin fiyat değerinden %50 oranında düşük fiyata satışa sunulması sadece yılda bir defa düzenlenmekte olan sergiye özgü bir kampanya olduğu söylenebilir. Muhtemeldir ki bu üç haftalık süreç zarfında ticarethanenin ürünlerine halk yoğun ilgi göstermiştir.

Genel olarak giyim, manifatura ve hediyeelik eşyaları satışa sunan ticarethanenin, 1911 yılında bir maden ocağını işletme imtiyazını elde ettiği görülmektedir. Buna göre Kastamonu vilayeti sınırları içerisinde bulunan Çankırı sancağına bağlı olan Şabanözü nahiyesi Arap köyünde çıkarılmakta olan bakır, simli kurşun,¹⁰ altın ve platin madeninin çıkarılma imtiyazının Şamlı Mustafa Bey ve oğulları olan Mehmet ile Nihat Beylere verilmesi hakkında Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne başvuruda bulunulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı doğrultusunda madeni işletme hakkı 30 Ocak 1911 tarihinde 99 yıllığına Şamlı Mustafa Bey ve oğullarına verilmiştir. İmtiyazın onaylanması ise 10 Mayıs 1911 tarihinde gerçekleşmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 4570, Gömlek No: 342719). Bu bilgilerden hareketle ticarethanenin sadece manifatura, giyim ve tekstil sektöründe değil madencilik sektöründe de faaliyet içerisinde bulunduğu söylenebilir.

Buna göre bakır madeninin işletilmesine dair esaslar için bir layiha hazırlanmıştır. Bu layiha üç kıta şekilde hazırlanmıştır. İlk nüshası Ticaret ve Ziraat Nezâreti Maden Müdüriyetine, ikinci nüshası yerel idareye ve diğer nüshası ise mültezimlere teslim edilmiştir. Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethane'si uhdesinde işletilecek olan bu maddenler için hazırlanan layiha on üç maddeden oluşmaktadır. Buna göre Arap kazasında mülkiyeti devlete ait olan arazide bulunan bakır madeninin işletilme imtiyazı 99 seneliğine İstanbul'da ikâmeti olan Osmanlı tebaası Şamlı Mustafa Bey ve oğulları Mehmet ile Nihat Beylere verilmiştir. Ayrıca ortaklar arasında Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane Başkatibi Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi de bulunmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1237, Gömlek No: 34). Lakin 99 yıllığına tanınan imtiyaz hakkı sürecinin ne zaman sona erdiği ve bu süreç zarfında maden çıkarma faaliyetlerine yönelik bir gelişme tespit edilememiştir. İmtiyazın Şamlı Mustafa Bey ve oğullarının yanı sıra Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane Başkatibi Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi'ye verilmiş olması birden çok hisseli bir sermaye ortaklığının kurulduğunu göstermektedir.

¹⁰ Simli kurşun madeni daha çok Tuht (Yapraklı) nahiyesine tabi Aşağı Badiken köyündeki maden ocaklarında çıkarılmıştır (BOA. ŞD. Dosya No: 1238, Gömlek No: 12).

Yüz hissedenden oluşan ortaklığın dağılımı ise Şamlı Mustafa Bey'in oğullarından Mehmet Bey otuz, Nihat Bey otuz, Ahmet Hamdi Efendi on, Mustafa Haşmet Efendi on beş, Fethi Efendi altı, Köprülü Hafız Seyit Efendi beş ve Kalmin Efendi ise dört hisseye sahip olmuştur. 20 Nisan 1911 tarihinde Mustafa Haşmet Efendi sahip olduğu yirmi hissesinden beş hissesini Seyit Efendi'ye devretmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1237, Gömlek No: 34). Hisse dağılımlarına bakıldığında Mustafa Şamlı Ticarethanesi'nin kurucuları olan Mehmet ile Nihat Beylerin toplamda yüz hissedenden 60 hisseye sahip oldukları bilgisinden hareketle imtiyazın en güçlü ortakları olduğu söylenebilir. Nitekim maden işletmesinin şirket uhdesinde gerçekleştirileceğine daha önce dikkat çekilmişti.

İltizamı verilmiş arazinin ölçüsü ise 914 arşın¹¹ olarak belirlenmiştir. Her sene her bir arşın için 10 kuruş olmak üzere toplamda 9.140 kuruş, ayrıca temettü¹² vergisi olarak kârın %6 oranında vergi olarak verilmesinin yanı sıra askeri teçhizat için ise 548 kuruş 16 paranın mültezimler tarafından mart ayının başlangıcında verileceği karar altına alınmıştır. Çıkarılan madenin işlenmesiyle birlikte ihraç edilmesinden elde edilen gelirden %5 oranında vergi alınacaktır. Bakır madeninin işletilmesi sırasında bir kereliğine mahsus olmak üzere 150 adet Osmanlı altını ile %6 oranındaki harç ücreti mültezimler tarafından tahsis edilecektir. Madenin çıkarıldığı bölgelerde karışıklığın çıkması üzerine askeri hareketin yapılması durumunda çalışmaların kısmen durdurulması veya tatil edilmesi halinde mültezimler muhalefet etmemekle birlikte zarar ve ziyana yönelik tazminat talep etmeyeceklerdir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Mültezimler tarafından askeri teçhizat için bütçenin ayrılmış olması maden sahasının korunmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Maden ocağında yapılacak faaliyetler Maden Nizamnamesinin altmış iki, altmış üç ve altmış dördüncü maddeleri hükmünce yürütülecek olup, Şabanözü madeni faaliyetlerine yönelik hazırlanan layiha maddeleri ise hükümet mühendisi veya mühendisin hazır bulunmaması durumunda Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından denetlenerek ruhsat verilmiştir. Bu layihanın uygun bulunması halinde maden çıkarma faaliyetlerine devam edileceğine karar verildiği gibi uygun şartların oluşmaması halinde ise iltizamın sona ermesi veya layihada düzenlemelerin yapılması yönünde karar verilebilmektedir. İşletilmekte olan mağaralardan madenlerin çıkarılması için yeni arazi sınırlarının belirlenmesi, yol, kapı ve bacanın açılmasına ihtiyaç duyulması halinde ise iltizam sahipleri Ziraat ve Ticaret Nezâreti'ne başvurarak gerekli işlemlerin yapılması için izin talep etmek zorundadırlar (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Şirket faaliyetlerin nizamnameye uygun olarak işletilip işletilmediğinin mühendisler tarafından denetlenmesinin yasal hükümlerle belirlenmiş olması hükümetin işletme üzerinde denetim mekanizmasına yasal dayanak oluşturması olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu durum ticarethanenin maden ocağındaki faaliyetlerinin devlet denetimi altında olduğunu göstermektedir.

Mühendisin yapacağı denetimler neticesinde maden ocağında açılacak olan kapı ve mağaraların terk edilmesi halinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin belirleyeceği masraf tutarı mültezimler tarafından karşılanacaktır. Yine çıkarılan madenlerin işletilmesi için ikinci bir şubenin açılmasına ihtiyaç duyulması durumunda Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne tekrar başvuruda bulunulacaktır. Bu başvuru değerlendirilip yeni bir layiha hazırlanarak kabul, ret veya düzenlenmesine yönelik karar alınabilmektedir. Maden ocağı civarında yeni alanlarda çalışmalara ihtiyaç duyulması durumunda mültezimlerin ifadelerine başvurulmaktadır. Ancak Maden İdaresi tarafından ruhsat verilmedikçe o alanlarda çalışmaların yapılması yasaktır. İzinsiz çalışmaların yapılması halinde ise zarar ve ziyanın mültezimler tarafından karşılandığı gibi iltizam sahipleri bu işten menedilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). İzinsiz maden arayışının Maden İdaresi tarafından tespit edilmesi durumunda mültezimlerin maddi zararı karşılandığı gibi işten el

¹¹ Bir mimar arşını 75,8 cm, çarşı arşını ise 68,5 cm'ye denk gelmektedir (Erkal, 1991, s. 411-413; Taşkın, 2005, s. 141-143).

¹² Temettü vergisi II. Mahmut döneminde ihdas edilmiş olup bir tür belediye vergisi olan ihtisap vergisinin karşılığıdır. 1859 yılında bu vergi türü ticaret ve sanatta işgal eden esnaftan alınmaktadır. Kazanç üzerinden elde edilen kârın %3'i olarak belirlenmiş olup hükümetin bu oranı düşürme veya arttırma yetkisine sahiptir (Eldem, 1994, s. 178-179).

çektirilerek bu işten menedileceklerine dair kararın alınması yasa dışı girişimler karşısında caydırıcı cezaların uygulanacağını göstermektedir.

Maden ocağında yapılan çalışmaların su giderlerine, bentlere, çeşmelere, yollara ve demiryollarına 150 metre uzaklıkta olması halinde sahada maden arama faaliyetlerinin yapılması için şirkete imtiyaz hakkı tanınmıştır. Maden ocağında önemli cevher yataklarının tespit edilmesi durumunda ise mağara ve su yollarının ağızlarına silahlı emniyet kuvvetleri görevlendirilmiştir. Maden ocağında yapılan çalışmalar neticesinde ikinci bir maden çeşidine ulaşılması durumunda yeni madenin bir miktarı yerel idareye diğer geri kalanı ise daha önce ruhsatlı olan maden çeşidiyle birlikte işletme hakkı mültezimlere verilmektedir. Yerel idareye bırakılan maden yataklarının kim tarafından işletileceğine dair karar Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından belirlenecektir. Aynı ocak içerisinde bulunan yeni cins madenin ihalesi farklı bir mültezime verilmesi durumunda daha önceki mültezim bu duruma itiraz edemeyecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Bu durum ise esasen maden sahasının değil maden sahasında üzerinde çıkarılması hususunda anlaşma sağlanan maden çeşidinin imtiyaz hakkının mültezimlere verildiğini göstermektedir. Bu da arazi mülkiyetinin devlete, araziyi işletme hakkının ise mültezimlere ait olduğu şekilde yorumlanabilmektedir.

Bölge ahalisinin menfaati doğrultusunda maden sahası dahilinde yeni bir binanın inşa edilmesi veya demiryolunun geçirilmesine karar verilmesi halinde iltizam sahibinin itiraz edemeyeceği gibi tazminat davasını da açmaya hakkının olmayacağı belirtilmiştir. Ancak bu yolların veya yapının maden ocağı kaynağı üzerinde inşa edilmesi durumunda mahkemenin belirleyeceği zarar miktarı hükümet tarafından mültezime ödenecektir. Divan-ı Hümayundan onaylanmış ve Maden Müdüriyeti tarafından imzalanan bu layihaya ve Osmanlı hukukuna mültezimlerin uyması zorunlu koşulmuştur. Aksine hareket etmeleri durumunda ise cezalandırılacakları belirtilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Maden ocağı kaynağı üzerinde yol veya yapının inşa edilme kararının alınması üzerine mültezimlere itiraz etme veya tazminat almak için mahkemeye başvurma hakkının yasal güvenceyle mahfuz edilmiş olması mültezimlerin hak arayışlarına hukuki zemin oluşturmuştur. Bu durum ise mültezimlerin hak arayışı içerisinde bulunmaları için gerekli yasal düzenlemelerin yapıldığını göstermektedir.

Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi, bir taraftan maden işletmeciliği ile meşgul olurken diğer taraftan da vergi konusunda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Şöyle ki İstanbul Meydancık caddesinde inşa edilmiş olan mağaza için 30.000 lira kıymetinde vergi belirlenmiştir. Ancak bu vergi miktarının 18.000 ile 20.000 lira arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim inşa edilmiş olan yapının üç misli büyüklükte olan ve son derece gösterişli şekilde inşa edilmiş olan Arvahi Ticarethanesi'nin inşasından 30.000 lira alındığı göz önünde bulundurulursa daha sade ve küçük olan mağaza için 30.000 liranın belirlenmiş olmasına itiraz edilmiştir. Şirketin işleticisi olan Şamlı Mustafa Bey ile oğlu Mehmet Bey mağdur olduklarını dile getirerek Maliye Nezâreti'ne başvuruda bulunarak alınacak olan emlak vergisi miktarına itirazda bulunmuşlardır. İtirazda bulunurken binanın üç farklı yapıdan oluştuğu ve yapının son derece sade olduğu belirtilmekle birlikte planlanmış olan bütçenin çok altında bir miktarla yapının inşa edildiği ve emlak vergisinin yeniden hesaplanması talep edilmiştir. Ayrıca altmış seneden beridir şirketin ticari faaliyetlerinde bulunduğu değinilerek belirlenen emlak vergisinin çok olduğu ve bu konuda düzenlemeye gidilmesi gerektiği istirham edilmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 3284, Gömlek No: 246261). Bu ifadelerden hareketle vergi sorununa dair itirazın 1909 yılında yapıldığından yola çıkılarak ticarethanenin veya ticarethaneyi işleten Şamlı Mustafa Bey'in ortalama olarak 1850 yılından itibaren ticari faaliyetler içerisinde olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir. Ayrıca Şamlı Mustafa Bey'in 60 seneden beridir ticaretle uğraşmakta olmasına dikkat çekmesi ülke ticaretine sağlamış olduğu katkıyı ön plana çıkarmaya çalıştığı şekilde yorumlanabilir.

Ticarethane adına aza Şamlı Mehmet Bey tarafından verilen dilekçede Bahçekapısı civarında Yeni Postahane caddesinde Hobyar Mahallesi'nde Meydancık ve Findıkçı sokağında bulunan ve mağazalarına dair belirlenen vergiye dair itirazda bulunulmuştur. Bu itiraz vergi miktarının yanı sıra vergilendirme tarihinden kaynaklanmıştır (BOA. ŞD. Dosya No: 3147, Gömlek No: 18). Dilekçe 3 Mayıs 1909 tarihinde Şûrâ-yı Devlet'e iletilmiştir. Dilekçenin içeriğinde mağazanın 1906 yılından

itibaren vergiye tabi tutulduğunu, ancak Birinci Daire-i Belediye Riyaseti tarafından yapılan incelemeler neticesinde mağazanın inşa çalışmalarının 15 Temmuz 1905 tarihinde başladığı ve 11 Nisan 1907 tarihinde son bulduğunun tespit edildiğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenden dolayı mağazanın Nisan 1907 yılından itibaren vergiye tabi tutulması gerektiği belirtilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra mağazanın 1 Eylül 1904 tarihinde resmi olarak satın alındığını ancak ticari faaliyetler için aktif olarak açılmadığından dolayı belirlenen tarihten itibaren vergilendirmenin yapılmasına itiraz edildiği belirtilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 3061, Gömlek No: 31). İtiraz dilekçesinden de anlaşılacağı üzere gerek şirketin satın alınma ve ticari faaliyetlere başlama tarihi gerekse bu tarih aralığında belirlenen vergi miktarı olmak üzere ticarethanenin sahipleri tarafından iki hususa itiraz edilmiştir.

Bu itiraza karşılık Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi 1906 yılından itibaren mağazanın vergiye tabi tutulacağına dair karar Mustafa Şamlı Ticarethanesi'ne iletmiştir. Şamlı Mustafa Bey ise buna karşın her ne kadar inşa çalışmaları 1906 yılında bitirilmiş olsa da içerideki çalışmaların sekiz ay daha devam ettiği ve vergi hesaplama tarihinin 1907 yılının başlangıç tarihi olarak belirlenmesini talep etmiştir. Ayrıca hesaplanan emlak vergisinin yapı için önceden planlanmış ancak daha sonradan belirlenen miktarın çok altında bir harcama yapılmasına rağmen emlak vergisinin güncellenmeden önceki bütçe üzerinden belirlenen miktarın kendilerinden talep edilmesinden dolayı mağduriyet yaşadıklarını tekrar dile getirmiştir. Nitekim yapının inşası için Şamlızade Mehmet ile İbrahim Efendi'nin ticarethane yapısı için 3.000.0000 kuruş bütçe belirledikleri ve bu bütçe üzerinden 30.000 liralık emlak vergisi hesaplanmıştır. Ancak inşa süreci sırasında planlandığının çok altında harcama yapılarak yapıya ayrılan bütçeden 1.200.000 kuruş harcama yapılmıştır. Haliyle emlak vergisinin de 3.000.000 kuruş üzerinden değil 1.200.000 lira üzerinden tekrar yapılması gerektiği talep edilmiştir. Lakin bu talep Şûrâ-yı Devlet tarafından olumsuz karşılanmıştır. Böylece belirlenen 30.000 liralık emlak vergisinin alınmasına karar verilmiştir. Böylece ticarethane ile Maliye Dairesi arasında vergiden dolayı meydana gelen anlaşmazlık ticarethanenin talebi olumsuz yönde karşılık bularak çözüme kavuşturulmuştur (BOA. ŞD. Dosya No: 3061, Gömlek No: 31; BOA. ŞD. Dosya No: 3147, Gömlek No: 18). Başlangıçta inşa çalışmaları için ayrılan bütçenin neredeyse yarısından az bir harcama yapılarak inşa sürecinin tamamlanması yapının son derece gösterişten uzak ve sade bir mimari yapı ile inşa edildiğini göstermektedir.

Ticarethanenin vergi hususunda yaşamış olduğu sorunun yanı sıra personeli ile ilgili de birtakım problemlerle karşılaşmıştır. Bu doğrultuda şirkette görev yapan Nikoli Efendi örnek olarak incelenebilir. Şöyle ki Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi'nde görev yapan Nikoli Efendi'nin tabiiyeti ile ilgili bir gelişme meydana gelmiştir. Buna göre Eğrikapı'da Avcıbey Mahallesi Kilise sokağında on numaralı hanede dünyaya gelen Nikoli Efendi, 27 yaşında olup tabiiyetine dair kaydın İstanbul Nüfus Müdürlüğü'nde bulunmadığı 19 Mayıs 1910 tarihinde tespit edilmiştir (BOA. DH. SN. THR. Dosya No: 7, Gömlek No: 56). Tabiiyetinin belirsiz olması yabancı milletten olması hasebiyle devlet çıkarları aleyhine faaliyetlerde bulunabilme ihtimali göz önünde bulundurularak hakkında gerekli tahkikatın yapılması yönünde karar alınmıştır. Bu durum ise her ne kadar ticarethanenin bünyesinde görevlendirilen çalışanlar şirket idaresi tarafından belirlenmiş olsa da personelin devlet denetiminde olduğunu ve gerek duyulması halinde haklarında tahkikat başlatılabileceğini göstermektedir.

Bu karar doğrultusunda yapılan tahkikat neticesinde 19 Haziran 1910 tarihinde elde edilen bilgiler doğrultusunda babasının Yunanistan ahalisinden olduğu, kendisinin Eğrikapı'da Tudurine ile evlendiği ve Sofitol, Arstivak ve Kostanti adında üç erkek ile üç yaşında bir kız çocuğunun olduğu tespit edilmiştir. Nikoli Efendi ile ailesinin tümünün Yunanistan tebaasından olduğu ve iyi niyetli olduğu tespit edilerek Hristo Veledi Yorgi Rosopolos lakabıyla anıldığı İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından saptanmıştır. Nikoli'nin babası kırk yıl önce Yunanistan'ın Partas şehrinden İstanbul'a gelmiştir (BOA. DH. EUM. THR. Dosya No: 39, Gömlek No: 43). Nikoli örneğinden hareketle devlet kurumlarının şirket personelini gözetim altında tutarak olası bir olumsuzluğun önüne geçmeye çalıştığı söylenebilir. Haliyle bu durum ticarethanenin devlet denetimine tabi olduğunu göstermektedir.

Yaşanan birtakım sorunlara rağmen şirketin faaliyetlerini sürdürdüğü dikkati çekmektedir. Nitekim 1908 ile 1910 yılları arasında olduğu gibi 1914 yılında da ticarethanenin gazeteyle ilan verdiği tespit edilmiştir (Peyam Gazetesi, 13 Temmuz 1914, s. 6; Peyam Gazetesi, 16 Temmuz 1914, s. 4; Peyam Gazetesi, 17 Temmuz 1914, s. 5). Bu ilanda şirket, Bahçekapısı Meydancıkta bulunan mağaza dışında faaliyette olan başka şubelerinin olmadığını müşterilerine duyurmaktadırlar (Peyam Gazetesi, 10 Temmuz 1914, s. 6; Peyam Gazetesi, 12 Temmuz 1914, s. 6). Bu mağazada ise daha önceki yıllarda olduğu gibi giyim sektöründe bulunan birçok çeşitten ürünün satışta olduğunu belirtmişlerdir (Başaran, 2005, s. 54). Aynı yıl içerisinde verilen ilanda, Avrupa'dan ihraç edilen tuhafiyeye erkek ve kadın elbiselerinin her türlü çeşidinin mağazada satıldığından dolayı müşterilerin yabancı devlet ticarethanelerine gitmesine gerek kalmayacağı belirtilmiştir (Kolay, Hızal, Durak, Arslan, 2012, s. 187). Avrupa'dan mal ihraç etmiş olması uluslararası bir müessese olduğunu göstermekle birlikte müşterilerine yabancı şirketlere gitmelerine gerek kalmadığını belirtmesi ise yerlilik politikası üzerinden müşterilerinin dikkatini çekmeye çalıştığını göstermektedir. Şirketin Birinci Dünya Savaşı'nın zorlu şartları sonrasında ayakta kaldığı ve 1917 yılında isim ile sermaye değişikliğine uğrayana kadar faaliyetlerini devam ettirdiği tespit edilmiştir. İmparatorluk genelinde şirketlerin anonimleşmesine yönelik gelişmelerden etkilenen Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi şirket yapılanmasında değişikliğe giderek Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adını almıştır.

Şirket yapılanmasında yeni dönem: Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticaret-i anonim şirket-i osmaniyesi ve faaliyetleri

Şamlı Mustafa Bey'in iki oğlu olan Mehmet ve Nihat Beyler tarafından devralınan şirketin temel amacı her çeşit ticari faaliyetleri yürütmek, fabrika veya imalathaneler açmak, ithalat ve ihracat komisyonculuğu yapmak, komandit¹³ sıfatıyla başka şirketlerle sözleşme imzalamak ve gerek kendi adına gerekse sözleşme imzalamış olduğu şirketler adına hükümet ile anlaşma yapmak olarak tanımlanmıştır (Fırat, 2019, s. 133). Bu doğrultudaki faaliyetleri yürütmek için kurulacak olan şirkete Şamlı Mustafa Bey'in oğlu olan Mehmet Efendi'ye Şûrâ-yı Devlet ve Meclisi Vükela kararıyla ruhsat verilmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 4463, Gömlek No: 334706). Bu ruhsatla birlikte 19 Mayıs 1917 tarihinde resmi olarak faaliyete geçen ticarethane anonim bir şirkete dönüşerek Mehmet ile Nihat Beylerin denetiminde idare edilmiştir.

Şirketin işleyişine yönelik hazırlanan nizamname hükümet ve gerekli kurumlar tarafından onaylandıktan bir ay içerisinde İstanbul'da bulunan Takvim-i Vekayi veya şirketin şube bulundurduğu ve faaliyet yürüttüğü bölgelerdeki diğer gazeteler ile Ceride-i Resmî'de kuruluşuna dair ilan verilecektir. Ayrıca her sene nizamnamede yapılan değişiklikler ve hesap bilançolarına dair gelişmeler de aynı gazetelerde ilan edilecektir. Hazırlanmış olan bu nizamnamenin 50 nüshası Ticaret Nezâreti'ne teslim edileceği gibi şirkete bağlılığı olan ve talep eden herkese verilmesi gerektiği de kararlaştırılmıştır. Bu nizamname örnekleri ise Şirket Sorgu İdaresi tarafından hazırlanmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Şirket Sorgu Dairesi tarafından çoğaltılacak olan bu nizamnamede şirketin her türlü hak ve hukuku ile işleyiş süreci ele alınmıştır. Şirketin kuruluşuna dair kararın resmî gazetede ilan edilmesinin yanı sıra diğer yerel gazetelerde de verilmiş olması şirketin kuruluşunun müşterilere duyurulmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Kurulmuş olan bu şirketin işleyiş sürecine dair hükümleri düzenleyen nizamname dokuz fasıl ve kırk yedi maddeden oluşmaktadır. Buna göre şirketin unvanı Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi¹⁴ olarak belirlenmiştir (BOA. İ. DÜİT. Dosya No: 120, Gömlek No: 47). Şirketin merkezi İstanbul olmakla birlikte (Kurşun, 2008, s. 102) ülke

¹³ Türk Ticaret Kanunu'nda, "Ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan, şirket alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırlanmamış ve diğer ortak veya ortakların sorumluluğu belirli bir sermaye ile sınırlanmış olan şirket komandit şirkettir" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Ticaret Kanunu, 2011, s. 11043; Doğrusöz, Onat, Tunçel Töralp, 2011, s. 416).

¹⁴ Şirketin İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri tarafından desteklenen şirketler arasında yer aldığı saptanmıştır (Inceoğlu, 2015, s. 99-100).

genelinde veya ülkenin sınırları dışında ihtiyaç duyulması durumunda şube bulundurabileceği aktarılmıştır. Şirketin faaliyet süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu süre dolmadan veya sürenin dolmasından sonra şartların sağlanması doğrultusunda uzatılabileceği de belirtilmiştir. Ayrıca şirketin hukuki açıdan Osmanlı hukukuna tabi olacağına da değinilmiştir (BOA. MV. Dosya No: 247, Gömlek No: 20). Şirketin Osmanlı hukukuna tabi olduğuna dair ifadenin nizamnamede yer verilmiş olmasıyla şirketin hukuki açıdan denetim altında tutulmaya çalışılması hedeflenmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde şirkete ülke dışında şube açabilmesi doğrultusunda yetki verilmiş olması şirketin uluslararası şirket statüsünde olduğunu göstermektedir.

Şirketin kuruluş sermayesi 100.000 Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir (Eldem, 1994, s. 128). Şirketin resmi olarak kuruluşunun kabul edilmesi için sermayenin tamamının toplanmış olması gerekmektedir. Bu sermaye her biri 10 Osmanlı lirası olan 10.000 hisseye bölünmüştür. Bu hisseler üç kısma ayrılmıştır. Buna göre birinci kısım birer hisselik senetler, ikinci kısım üçer hisselik senetler ve üçüncü kısım ise beşer hisselik senetler halinde düzenlenmiştir. Bu hisseler için ise belirlenen miktar Şirket İdare Meclisi tarafından tayin edilecektir. Şirketin yürütme organı olan Heyet-i Umumiye Meclisi belirlenen sermaye miktarını bir kat daha arttırma hakkına salahiyyetli olacaktır. Lakin bu doğrultuda kararın alınması halinde hükümete bilgi verilerek sermaye artırımını için hükümetten izin alınması ön koşul olarak belirlenmiştir (Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri, 1334, s. 131). Sermaye artırımını kararını şirket yönetimi almasına rağmen son kararın Osmanlı hükümetinde olması hükümetin mali açıdan şirket üzerindeki son karar merciinin olduğunu göstermektedir.

Şirketin ihraç edeceği hisse numuneleri onaylanmış haliyle Ticaret Nezâreti'ne iletilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Şirket tarafından verilen hisselerin birer numunesinin şirket idaresi dışında Ticaret Nezâreti'ne teslim edilmesi yoluyla müessesenin mali yapısının nezâret tarafından kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

Türkçe olarak iki nüsha şeklinde hazırlanan bu senetler hamiline ait olmakla birlikte 30 adet kupondan ibaret olacaktır. Hisse senetleri şirket nezâretine ait olmamakla birlikte onu satın alan hissedara ait olacaktır. Nitekim şirket her bir hisse için hissedara bir hesap oluşturmaktadır. Yine bu hisseler kimin uhdesine geçerse geçsin daha önceki hissedarla bağlantısı kesilerek hisseye ait olan hukuk ve vazifeler yeni hissedara geçmektedir. Hisse sahibi olanların istifa etmesi veya hisselerini devretme talebinde bulunması için şirketin muhasebe defteri ile Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınan kararlara riayet etmek zorundadırlar. Hissedarın varisi veya alacaklıları hiçbir şekilde şirketin işleyişine karışmadığı gibi mal varlığına da haciz getirememektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Hissedarın varisinin veya alacaklısının şirketin işleyiş sürecine ve mal varlığına müdahale yetkisinin kesinlikle olmayacağına dair hukuki düzenlemenin yapılmış olması şirketin üçüncü şahsın müdahalesine kapalı olduğunu göstermektedir.

Hisse senetlerinin çalınması, kaybolması, zarar görmesi veya yazılarının okunmayacak hale gelmesi durumunda hissedar şirkete yenilerinin verilmesi doğrultusunda talepte bulunabilmektedir. Talep doğrultusunda İdare Meclisi tarafından yapılan değerlendirme neticesinde bu gibi nedenlerden dolayı senetlerin zayi olmasının tespit edilmesi üzerine gazetelerde ilana çıkılmaktadır. Bir sene zarfında senetlerin bulunamaması durumunda aynı numarayla yeni senetler düzenlenerek hissedara teslim edilmektedir. Bu senetlere ise ikinci nüsha notunun yanı sıra daha öncekilerin değerinin kalmadığı notu düşülmektedir. Bu işlemler sırasında yapılan masraflar ise hissedardan karşılanmaktadır. Ancak İdare Meclisi, iddia edildiği gibi senetlerin zayi olmadığını tespit etmesi durumunda hissedarın talebi reddedilmektedir. Bu durumda ise hissedarın mahkemeye başvurma hakkı bulunmaktadır. Hissedarın mahkemede iddiasını ispat edemediği durumda yeni hisse senetleri düzenlenememektedir. Ancak iddia mahkeme huzurunda ispat edilirse hisse senetlerinin yeni nüshaları düzenlenmektedir. Bu hisse senetleri İstanbul Borsası'nda veya ülkenin farklı bölgesinde faaliyet gösteren borsalarda kayıt altına alınması gerekmektedir (Balci, Sırma, 2012, s. 301). Hissedara mahkemeye başvurma

hakkının hukuki manada kayıt altına alınmış olması hissedarın haklarını korumaya yönelik bir hüküm olarak değerlendirilebilir.

Şirketin idari yapısına bakıldığında Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen ve sayıları beş ile on iki aza arasında değişiklik gösteren üyelerden oluşan İdare Meclisi genel işleyişi yürütmektedir. Beş yıl olarak görev yapacak olan bu azaların görev süresinin dolması üzerine en az yarısının görev süresine son verilerek yeni üyeler atanacaktır. Ancak görevden ayrılmış olan azalar bir daha üye olarak mecliste görev alabileceklerdir. Şirketin müdürü¹⁵ ise İdare Meclisi'nin daimî üyesi olarak kabul görmektedir (Yılmaz, 2011, s. 382). Azaların en az yarısının beş yılda bir tebdil edilmesinde mecliste düzenli olarak aza değişikliğinin gerçekleşmesini sağlayarak azaların mecliste otorite olmasının önüne geçmesi hedeflenmiştir. Fakat şirket müdürü daimî üye olarak yerini korumaktadır.

İdare Meclisi'ne aza olacak kişilerin en az şirketin 100 hisse senedine sahip olması gerekmektedir. Bu senetler şirket sandığına teslim edilmekle birlikte azalık görevi boyunca satılamayacaktır. Nitekim satışın önüne geçilebilmesi için senedin üzerine satılmasının caiz olmadığına dair not düşülmektedir. İdare Meclisi'nde bulunan azalardan bir veya birkaçının vefat, istifa veya herhangi bir nedenden dolayı görevden ayrılması üzerine yerlerine Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından yeni azalar tayin edilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Mecliste boşalan koltuklara hemen aza atamasının yapılması meclisin işleyiş fonksiyonunda aksaklığın meydana gelmesini önlemeye yönelik atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

Meclise başkanlık yapacak olan reis ve vekili azalar tarafından kendi içlerinden seçilmektedir. Meclis reisi şirket adına gerçekleştirilen mahkemelere şirketi temsilen katılarak şirketin çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Bunun dışında reis ve vekili gıyabında gerçekleştirilecek görüşmelere vekalet etmek için bir aza da tayin edilmektedir. Mecliste gerçekleştirilen oturumlara katılmayanlar, yabancı devletlerde bulunanlar veya vefat etmiş olanlar daha önceden yerlerine mecliste bulunan azalardan birini vekil olarak tayin edebilmektedirler. Bu vekil kendi oyu ve vekaletini üstlenmiş olduğu azanın oyu olmak üzere iki oy hakkına sahip olacaktır. Azalar sahip oldukları hisseler üzerinden şirketin sağlamış olduğu kârdan alacaklarının yanı sıra mecliste hazır bulunacakları günler için Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen ücret de almaktadırlar (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Meclis toplantılarına çeşitli nedenlerden dolayı katılmayan azaların oylarını kullanmaları için toplantıya katılacak olan azalardan birini vekil olarak belirleyerek oylarını kullandırtmaları oylamalarda temsil oranını arttırmaya yönelik bir gelişme olarak yorumlanabilmektedir.

İdare Meclisi genel olarak ayda bir defa şirket merkezinde toplantısını gerçekleştirmektedir. Mecliste bir konunun görüşülebilmesi için azaların yarısından bir fazlasının hazır bulunuyor olması gerekmektedir. Genel olarak konunun müzakere edilebilmesi için oy çoğunluğu aranmaktadır. Ancak oyların eşit olması halinde görüşme bir sonraki oturuma ertelenmektedir. Daha sonra da yapılan oylamanın eşit olması halinde müzakeresi yapılacak olan konunun görüşülme teklifi reddedilmektedir. Mecliste görüşülen konular zabıt defterlerine kaydedilmektedir. Bu kayıtlar meclis reisi ile hazır bulunan azalar tarafından imzalanmaktadır. Kayıtlara işlenmiş olan verilerin kabul görmesi için reis veya vekil tarafından imzalanması gerekmektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Konunun mecliste müzakere edilebilmesi veya reddedilmesi için azaların yarısından bir fazlasının oyuna ihtiyaç duyulması oylamada çoğunluğa önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca müzakeresi yapılan konuların mecliste görüşülmesi esnasında her türlü gelişmenin kayıt altına alınması ise şirketin arşivlemeyi önemseydiğini göstermektedir. Kayıtların düzenli olarak tutulmuş olması şirketin şeffaflık ilkesine vermiş olduğu önemi gösterdiği gibi hesap verilebilirliğini de ortaya koymaktadır.

İdare Meclisi'nin yetki alanına bakıldığında memur ve müstahdemlerin tayinleri, görevden alınmaları, şirketin belirlenen amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin yürütülmesi, şirket işleyişi ve meseleleriyle ilgili hükümleri belirleme, idare personelinin maaşları ile ilgili kararları alma, senelik

¹⁵ 1921 yılında şirket müdürlüğünün Emin Efendi tarafından icra edildiği saptanmıştır (Gündüz Ökçün, 1968, s. 106).

ikramiyelerin tayinleri, Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulacak şirket hesaplarının düzenlenmesi, bu doğrultuda şirket ile ilgili tekliflerin hazırlanarak Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulması gibi görevleri icra etmektedir. İdare Meclisi şirket faaliyetlerinin denetlenmesi için kendi azasından veya dışarıdan görevliler tayin ederek gerekli denetimlerin yapılmasını sağlamaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Bu gelişme ise şirketin kendi içerisinde bir denetim mekanizmasına sahip olduğunu göstermektedir. Bu denetim mekanizmasında görev üstlenecek olan kişilerin şirket azasının yanı sıra dışarıdan da seçilebilmesi denetimlerin tarafsızlık ilkesi doğrultusunda yapılmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

İdari yapıda aktif olan bir diğer yürütme organı da Heyet-i Umumiye Meclisi'dir. Meclis azaları hissedarlardan oluşmaktadır. Meclis her sene mayıs ayı zarfı içerisinde İstanbul'da İdare Meclisi tarafından belirlenecek olan yerde toplanmaktadır. Bu toplantılar dışı olağanüstü durumlarda İdare Meclisi'nin daveti üzerine Heyet-i Umumiye Meclisi toplantı gerçekleştirebilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi her sene mayıs ayında toplanmadan 20 gün önce toplantı tarihini ve saatini Ticaret Nezâreti'ne iletmektedir. Ayrıca Ticaret Nezâreti toplantıda bir komiser hazır bulundurmaktadır. Mecliste görüşülmek üzere İdare Meclisi tarafından hazırlanan raporlar, bilançolar, Heyet-i Umumiye zabıtnameleri, hazır bulunan hissedarın isim ile hisse miktarlarına dair cetvellere dörder nüsha Ticaret Nezâreti'ne gönderilecektir. Heyet-i Umumiye Meclisi'ne aza olarak seçilen kişilerin vekaleten veya asaleten atanabilmeleri için en az 30 hisseye sahip olmaları gerekmektedir. Her 30 hisse için ise bir oy hakkı tanınacaktır. Bir hissedarın ise beşten fazla oya sahip olması mümkün değildir. Yapılacak olan görüşmelere katılmak için davetnameler toplantıdan bir ay önce gazetelerde ilan edilmektedir.¹⁶ Ticaret Nezâreti'nin şirket meclisinde gerçekleştirilecek toplantılarda bir komiser bulundurması nezâretin şirket toplantılarını gözetim altında tuttuğunu göstermektedir. Ayrıca tutulan kayıtların dörder nüshasının nezârete teslim edilmesi şirket hesaplarının nezâretin denetiminde olduğuna işaret etmektedir.

Şirket sermayesinin dörtte birine sahip olan azaların vekaleten veya asaleten hazır bulunmaları halinde toplantı gerçekleştirilmektedir. Bunun hesaplanması için ise toplantıdan on gün önce hissedarların sahip olduğu hisse miktarları İdare Meclisi'ne bildirilmesi gerektiği davetnamelerde belirtilmektedir. Fakat birinci toplantının gerçekleştirilmesi için yeterli olan miktarın hazır olmaması halinde ikinci toplantı için tarih belirlenmektedir. İkinci toplantıda hisse miktarı şartı aranmaksızın hazır bulunan hissedarların hisse miktarı ne olursa olsun birinci toplantıda görüşülmesi kararlaştırılan konu müzakere edilmektedir. Birinci toplantı tarihi ile ikinci toplantı tarihi arasındaki zaman farkı yirmi günden az bir aydan fazla olmayacaktır. İkinci toplantının tarihi toplantıdan on gün önce gazetelerde ilan edilerek azalar davet edilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Daha önce de belirtildiği gibi İstanbul ve şirket şubelerinin bulunduğu vilayetlerin yanı sıra şirket şubelerinin bulunduğu yabancı devletlerde neşredilen gazetelerde toplantı tarihi ve saatinin duyurulmasına yönelik davetnamelerin ilan edilmesi azaların İstanbul ve diğer vilayetlerin yanı sıra ülke dışında da ikamet ettikleri çıkarımı yapılabilmektedir. Lakin her ne kadar nizamnamede bu hükme yer verilmiş olsa da şirketin yabancı ülkelerde şubesinin bulunduğu dair bilgi tespit edilememiştir.

Heyet-i Umumiye Meclisi'ne İdare Meclisi'nin reisi başkanlık etmektedir. Reisin hazır olmadığı halde ise İdare Meclisi azalarından biri başkan olarak seçilmektedir. Toplantıda hazır olan ve hisselerin en çoğuna sahip olan iki aza oyların toplanmasıyla görevlendirilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülecek konuların cetveli İdare Meclisi tarafından belirlenmektedir. Bu cetvellere eklenen görüşme konularının belirlenmesinde ise şirket sermayesinin en az %5'ine sahip olan hissedarın onaylaması gereklidir. Bu cetvele eklenmeyen konular ise Heyet-i Umumiye Meclisi'nde müzakere edilmemektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi şirketin genel

¹⁶ Bu tarz bir ilan örneğinin 12 Mart 1931 tarihli gazete verildiği tespit edilmiştir. İlan şu ifadelerle aktarılmıştır; "Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Türk Ticaret Anonim Şirketinden: Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Türk Ticaret Anonim Şirketi Heyeti Umumiyesinin 29 Mart Pazar günü adiyen içtima-i vuku bulacağından hissedarının ve yevmi mezkur da saat 12'de şirketin merkez ticarethanesinde hazır bulunmaları yevmi içtima-i tekaddüm eden 10 gün zarfında mevcut hisse senetlerini makbuz mukabilinde müessese-i mezkur veznesine depo etmeleri lüzumu ve ruznamei müzakeratin mevadı atiyeden ibaret olduğu ilan olunur. Heyet-i İdare raporunun kiraatı ve Heyet-i İdarenin ibrası 930 senesi bilançosunun tetkiki. Murakıp raporunun kiraatı. Murakıp intihabı ve ücretinin tayini. Müddetleri hitam bulan Heyet-i İdarenin yerine yeniden aza intihabı." (Yarın Gazetesi, 12 Mart 1931, s. 6).

hesaplarının denetlenmesi için kendi azalarından veya dışarıdan görevli tayin edebilmektedir. Her sene düzenli olarak toplantı gerçekleştiren meclis şirketin genel işlerini denetlemek ve İdare Meclisi tarafından hazırlanan layiha ile hesapları inceleyerek kabul veya reddetmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Heyet-i Umumiye Meclisi'nin İdare Meclisi tarafından hazırlanan hesapları incelemek ve kayıtları denetlemekle yetkilendirilmiş olması şirket idaresinde en yetkili yürütme organı olduğunu göstermektedir.

Heyet-i Umumiye Meclisi, İdare Meclisi'nin azalarında değişimler meydana gelirse yeni azaların tayinini gerçekleştirir. Şirketin tüm işleriyle ilgili son karar merciidir. İdare Meclisi'nin görevine son verebilme yetkisine sahiptir. İdare Meclisi'nin önerisi doğrultusunda sermayenin dörtte üçüne sahip olan hissedarların oluru doğrultusunda hükümetin onayıyla sermaye artırımına gidebilmektedir. Mecliste görüşülen konular bir deftere kaydedilmektedir. Bu defterler meclis başkanı, oyları toplamakla görevli olan iki hissedar ve kâtip tarafından imzalanmaktadır. Ayrıca bu defterlerde toplantıya katılan hissedarların isimleri, ikametgâh adresleri, hamil oldukları hisse miktarları kayıt altına alınarak katılan azalar tarafından imza edilmektedir. Bu kayıtlar azalara da teslim edilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin zabıt evrakı İdare Meclisi reisi ve vekili tarafından da imzalanmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). İdare Meclisi'ne benzer işleyişe sahip olan Heyet-i Umumiye Meclisi'nin sermaye artırımına yönelik karar almış olsa dahi hükümetin onayına ihtiyaç duyması meclisin şirket ile ilgili sınırsız yetkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Şirketin mali yapısına bakıldığında ise ocak ayının ilk günü mali yılın başlangıç, aralık ayının son günü ise mali yılın bitiş tarihi olarak kabul edilmektedir. Ancak ilk yıla mahsus olmak üzere mali yılın başlangıcı şirketin kuruluş tarihi olan 19 Mayıs bitiş günü olarak ise aralık ayının son günü olarak belirlenmiştir. Her sene düzenli olarak şirketin alacağı ile borçlarına dair defter tutularak Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanmasından kırk gün önce müfettişler tarafından incelenmektedir. Hissedarlar bu defterleri inceleme ve denetleme hakkına sahiptir. Şirketin elde ettiği kazançtan masraflar düşüldükten sonra kalan miktar kâr olarak belirlenmektedir. Elde edilen sermayeden hissedarlara hisse miktarlarının %6'sı kadar faiz verilmektedir. Yine elde edilen kârın %10'u temettü vergisi olarak yerel idareye verilmek üzere ayrıldıktan sonra geri kalan miktar taraflar arasında eşit şekilde pay edilmektedir. Bu payın %10'u İdare Meclisi azalarına, %5'i şirket müdürü, memurları ile müstahdemlerine, %15'i 500 adet olan senet sahiplerine ve %70'i ise hissedara hisse temettü akçesi olarak ayrılmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Şirket maliyesi ile ilgili tutulan kayıtların hükümetle paylaşıldığı gibi hisse sahiplerinin de denetimine açık tutulması şirketin şeffaflık politikasını ve hesap verilebilirliğini göstermektedir.

Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen faiz miktarı ile temettü miktarının ödemeleri İdare Meclisi'nin belirlediği zaman ve mekânda gerçekleştirilmektedir. 15 yıl içerisinde talep olunmayan faiz ve gelir hisseleri şirket yararına zamanaşımına uğramaktadır. Temettü vergisinin yanı sıra ihtiyat akçesi de bulunmaktadır. Bu akçe şirketin elde etmiş olduğu kâr oranından elde edilmektedir. Bu miktar şirket sermayesine denk gelmesi halinde toplanmasına gerek kalmayacaktır. Ancak sermaye miktarında düşük olması halinde tekrar toplanması gerekmektedir. Hisse başına hasıllardan hissedarlara verilen %6'lık faiz veya temettü vergisinin ödenmesi için kârın yetmemesi durumunda ihtiyat akçesinden karşılanmaktadır. Şirketin tasfiye edilmesi kararının alınması durumunda ise ihtiyat akçesi hissedarların hisse miktarları doğrultusunda taraflar arasında pay edilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). İhtiyat akçesi¹⁷ şirketin kasasında mevcut tutuğu rezerv olarak değerlendirilebilmektedir. Şirketin feshi durumunda hissedarlar arasında pay edilmesi ise ihtiyat akçesinin esas sahibinin hissedarlar olduğunu göstermektedir.

Şirketin görev süresine dair yetkili organ İdare Meclisi ile Heyet-i Umumiye Meclisi'dir. Her ne zaman ve her ne sebeple olursa olsun İdare Meclisi'nin daveti üzerine toplanan Heyet-i Umumiye

¹⁷ Yedek Akçe olarak da isimlendirilen İhtiyat Akçesi her ticari şirkette olduğu gibi anonim şirketlerin de olağanüstü durumlarda şirket faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyecek bir gelişmenin meydana gelmesi halinde kullanılması için kâr elde ettiği yıllarda kârın bir kısmının ortaklar arasında pay edilmesinden sonra kalan kısmının şirket kasasına teslim edilmesi olarak tanımlanabilir (Ulusoy, 2017, s. 1973; Karşlıoğlu, 2019, s. 200-202).

Meclisi, şirketin görev süresinin uzatılmasına, şirketin tasfiyesine veya başka bir şirketle birleşmesine ya da devredilmesine karar verebilmektedir. Yine nizamnamede bazı maddelerde değişikliğe gitme gibi yetkileri de bulunmaktadır. Ancak alacağı tüm bu kararlarda hükümetten izin alması gerekmektedir. Şirket sermayesinin dörtte üçünün zayi olması halinde İdare Meclisi Heyet-i Umumiye Meclisi'ni şirketin feshedilme veya devamına karar vermesi için toplantıya davet etmektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Şirketin görev süresinin sonlandırılması veya uzatılmasına ya da nizamnamede yapılacak değişikliklere dair kararın Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınmasına rağmen hükümetin onayına ihtiyaç duyulması şirketin geleceğiyle ilgili son karar merciinin Osmanlı hükümeti olduğunu göstermektedir.

Şirketin görev süresini doldurması veya doldurmadan görevine son verilmesine yönelik Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından karar alınması üzerine gerekli işlemlerin ve hesapların yapılması için birkaç tasfiye memuru atanmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi bu tasfiye işlemleri sırasında görevine devam etmektedir. Tasfiye hesaplarının bitirilmesiyle birlikte hükümet ve Heyet-i Umumiye Meclisi'nin ortak kararıyla birlikte şirket başka bir kişiye devredilebilir veya diğer bir şirketle birleştirilebilmektedir. Bu işlemler de tasfiye memurları tarafından gerçekleştirilmektedir. Tasfiye memurları ayrıca İdare Meclisi'nin feshine de karar verebilmektedir. Fesih konusunun görüşülmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi'nde en az hissedarların sahip olduğu hisse miktarının sermayenin yarısına denk gelmesi gerekmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Fesih sürecine dair prosedürün aktarılmış olmasına rağmen şirketin tam olarak ne zaman feshedildiğine dair bilgi tespit edilememiştir.

Şirketin kuruluş ve işleyiş sürecine dair ayrıntılı bilgilerin yanı sıra ticari alandaki faaliyetlerine dair bilgiler de tespit edilmiştir. Mesela ticarethanenin bir anonim şirket olarak kuruluşundan bir yıl sonra 1918 yılında faaliyette olduğuna dair bilgiler saptanmıştır. Şöyle ki, şirketin Bahçekapısında Maydancık mahallesinde hizmet verdiğine dair ilana yer verilmiştir (Koloğlu, 1999, s. 196. Reklam nüshası için bakınız Ek-2). Bu reklam haberinde hareketle şirketin 1917 yılından önce ticarethane olarak faaliyetlerine devam ettiği dönemde olduğu gibi anonim şirket döneminde de basın yayın organlarını ürünlerini pazarlamak için sıklıkla kullanmıştır.

Şirket, 1921 yılında da faaliyetlerini devam ettirerek yayın organları aracılığı ile ürünlerini pazarlamaya devam etmiştir. Verilen ilanda daha önceki yıllarda olduğu gibi şirkette satılan ürünler arasında ipekli ve yünlü çarşaflık ile elbiselik kumaşlar, mantoluk kadife, fantezi kumaşlar, kadın ve erkek kostümlük kumaşlar yer almaktadır. Ayrıca keten, çorap, fanila, mendil, gömlek, yaka, askı, boyunbağı, lavanta, eldiven, peçe, kurdele, hurç, düğme, ipekli ve yünlü jarseler, bluz, etek ve kostüm tayyörler, erkek ve kız çocuk elbiseleri satışa sunulan diğer ürünlerdir. Bu ürünlerin yanı sıra erkek ve kadın çamaşırları ipekli başörtüler, pike ve yün battaniyeler, keten sofrta takımları ve yüz havluları, kadın ve erkek şemsiyeleri ve bastonları, el çantaları ve portföyler, fantezi taraklar, tuvalet ve tırnak takımları, çatal kaşık takımları, seyahat ve mektep çantaları, muhtelif hediyelik eşyalar ile tuhafiyeye gibi ürünlerin mağazada satışa sunulduğunu halka duyurmuştur (Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, 2017, s. 273-293). Ticarethanenin daha önceki yıllarda olduğu gibi sıklıkla gazetelere ilan vererek satışa sunmuş olduğu ürünleri halka duyurması bu reklamların satış miktarını doğrudan olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Haliyle imparatorluk genelinde birçok şirket gibi Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi'de reklam aracılığı ile ürünlerini pazarlama yöntemine sıklıkla başvurmuştur.

Şirket ile ilgili gelişmelerin basın yayın organları aracılığı ile halka duyurulmasına yönelik başvuruların yoğun olarak yaşandığı dönemlerden biri de 1929 ile 1930 yılları arası olmuştur. Lakin bu tarihlerde verilen ilanları daha öncekilerden ayıran temel özellik şirketin satışını yaptığı ürünlerini tanıtmaya yönelik değil de ticarethanenin küçülmeye gittiğine dair gelişme olmuştur (Akşam Gazetesi, 18 Ekim 1929, s. 7). Bu çerçevede verilen ilanda şirkete ait bazı dairelerin kapatıldığı aktarılmıştır. Ancak bu dairelerin ticari hacimlerine, isimlerine, adetlerine ve konumlarına dair bilgilere yer verilmemiştir. Fakat ilanda "bazı dairelerin" tabirinin kullanılmış olması kapatılan daire sayısının birden fazla olduğunu göstermektedir (Vakit Gazetesi, 28 Aralık 1929, s. 12; Yarın Gazetesi, 3 Ocak 1930, s. 6). Bu dairelerin kapatılmasından dolayı içerisinde

bulunan mallar ucuz fiyatla satışa sunulmuştur (Vakit Gazetesi, 30 Aralık 1929, s. 11; Yarın Gazetesi, 31 Aralık 1929, s. 5). Bu durum ise şirketin bu tarihlerde küçülmeye gittiğini ve ticari hayatta eskisi gibi aktif olmamakla birlikte piyasadan çekilmeye başlamasına yönelik ilk gelişme olarak değerlendirilebilir.

Şirket, 1929 yılından itibaren her ne kadar küçülmeye gitmiş olsa da 12 Mart 1931 tarihinde şirket tarafından gazeteyle verilen ilandan şirketin 1931 yılında aktif olduğu anlaşılmaktadır (Yarın Gazetesi, 12 Mart 1931, s. 6). Bu süreç zarfında ise bir sergi düzenlenerek birçok ürün sermaye fiyatına satışa sunulmuştur (Milliyet Gazetesi, 2 Nisan 1931, s. 6). Ürünlerin sermaye fiyatına sunulmuş olması ise şirketin kâr elde etmeyi amaçlamadığı gibi muhtemeldir ki, depolarında bulundurmuş olduğu ürünlerin satışını sağlayarak elinde olan malı eritmeye çalıştığını göstermektedir. Ticari müessesenin gerek anonim şirket olarak kurulmasından önce Şamlı Mustafa Bey döneminde işletilen ticarethane döneminde gerekse anonim şirketin kurucusu olan Şamlı Mustafa Bey'in oğulları Mehmet ile Nihat Beyler döneminde şirketin faaliyetlerine yönelik basın yayın organlarına sıklıkla reklam verdiği saptanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi son reklamın 1931 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar şirketin feshine dair bilgiler elde edilmemiş olsa da 1931 yılında tespit edilen bu son gelişmeden hareketle şirketin 1931 senesine kadar faaliyette olduğu söylenebilir. Ancak şirket faaliyetlerinin 1931 yılında sona erdiğine dair çıkarımda bulunmak imkansızdır.

Sonuç ve öneriler

Resmi olarak kuruluş nizamnamesi 19 Mayıs 1917 tarihinde hazırlanan Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adlı ticarethanenin veya kurucusu olan Şamlı Mustafa Bey'in esasen ticari geçmişi 1850 yılına kadar dayanmaktadır. Ticarethanenin faaliyetlerine yönelik tespit edilen en erken bilginin 1850 yılı ile 1917 yılına kadar şirketin ticarethane olarak tekstil ve madencilik sektöründe faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Bu süreç zarfında gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında gerçekleştirdiği ticari faaliyetlere yönelik bilgiler tespit edilmiştir. Ancak bu verilerin içeriği ile ilgili detaylı bilgi tespit edilememiştir. Örnek olarak 1879 yılında başlayıp 1910 yılına kadar Alman fabrikatör Jef Gunter ile meydana gelen ticari anlaşmazlık neticesinde yaşanan muhakeme süreci gösterilebilir. Sorunun Alman fabrikatör Jef Gunter ile yaşanmış olması ticarethanenin uluslararası bir işletme olarak faaliyet yürüttüğünü göstermektedir. Özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'den ihraç etmiş olduğu tekstil sektöründeki 10.000 yakın farklı parçadan oluşan ürünlerini ülke içerisinde satışa sunması için 1908 ile 1910 yılları arasında sıklıkla basın yayın organlarına ilan vererek reklamını yapmıştır. Şirketin 10.000 kadar çeşitli tekstil ürününü pazarlaması ise satış yelpazesinin son derece geniş olduğunu göstermektedir.

Tekstil sektörü dışında ticarethanenin maden çıkarma faaliyetleri içerisinde de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hükümet ile Şamlı Mustafa Efendi ve oğulları olan Mehmet ile Nihat Beyler ve ortakları Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane başkanı Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi arasında 30 Ocak 1911 tarihinde Kastamonu vilayetine bağlı olan Çankırı sancağı sınırları içerisinde bulunan Şabanözü nahiyesi Arap köyünde bulunan maden ocağında bakır, simli kurşun, altın ve platin madeninin çıkarılma imtiyazı 99 yıllığına verilmiştir. Fakat imtiyazın ne zaman sona erdiğine ve maden ocağında yapılan faaliyetlerine dair bilgiler tespit edilememiştir. Bu durum ise şirketin sadece tekstil sektörü ile uğraşmadığını göstermektedir.

1909 yılında ticarethane ile ilgili yaşanan bir diğer gelişme ticarethaneye ait olan bir mağazanın inşası sırasında belirlenen 30.000 liralık emlak vergisi olmuştur. Sorunun temel kaynağı verginin yapı inşasına yapılan harcamanın çok üstünde bir fiyat olması ve mağazanın faaliyete geçtiği tarih olmuştur. Şamlı Mustafa Bey'in ve oğullarının yapmış olduğu her türlü itirazlara rağmen sonuç alınmadığı 30.000 liralık verginin tahsil edilmesi yönünde karar alınmıştır. Yine ticarethane ile ilgili tespit edilen son bilginin ise ticarethanede görev icra eden Nikoli Efendi'nin

tabiiyeti olmuştur. Bu hususta yapılan incelemeler neticesinde Nikoli Efendi'nin Yunanistan asıllı olup Osmanlı tebaasından olmasının tespit edilmesiyle birlikte sorun giderilmiştir.

19 Mayıs 1917 tarihine gelindiğinde ise ticarethanenin idari yapılanmasında değişime gidilerek Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adıyla ticarethane anonim şirkete dönüştürülerek bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre merkezi İstanbul'da bulunan şirketin tekstil ve her türlü ticari faaliyetlerde bulunmak üzere ülke içerisinde ve ülke dışında gerektiği yerlerde şubeler açabilecektir. Ancak İstanbul dışında şirketin ikinci şubesinin açıldığına dair veriler saptanamamıştır. 30 yıllığına 100.000 lira sermaye ile kurulacak ticari müessesenin nizamnamesinde şirketin yönetimi ve işleyişi ile ilgili bilgilere ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Nizamnamede şirketin teşkilat yapısına, yönetim yapısına, mali yapısına ve feshedilme sürecine dair detaylar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Şirketin işleyiş sürecine dair detaylı bilgiler elde edilmiş olmasına rağmen anonim şirketin faaliyetlerine ne zaman son verildiğine dair bilgiler tespit edilememiştir. Yine şirketle ilgili detaylı bilgilerin elde edilemediği bir diğer konu da 1917 sonrası şirketin faaliyetleri olmuştur. Bu doğrultuda 1918, 1921, 1929 ve 1931 yıllarında şirketin satışa sunmuş olduğu ürünlerin reklamı dışında herhangi bir veri elde edilememiştir. 1931 yılında gazeteye ilan veren şirketin bu tarihlerde de aktif olarak faaliyet yürütmeye devam ettiği çıkarımında bulunabilmektedir. Her ne kadar 1931 yılında verilen ilanda şirketin küçülmeye giderek bünyesinde faaliyet gösteren bazı dairelerin kapatılmasına dair bilgiler verilmiş olsa da şirketin tam olarak ne zaman feshedildiğine dair kesin bilgi tespit edilememiştir. Bu bilginin elde edilememiş olması ise şirketin feshine dair kesin tarih belirtmemizi güç kılmaktadır. Ancak 1931 yılına kadar ticari hayatta aktif olan şirketin bu tarihten itibaren piyasadan çekilmeye başladığı söylenebilir.

Çıkar çatışması beyanı

"Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi Örneği (1850-1931)" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 4570/342719, 3284/246261, 4463/334706.

Dahiliye-Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi (DH.SAN.THT): 7/56.

Dahiliye-Tahrirat Kalemi (DH. EUM. THR): 39/43.

Hariciye Nezareti-Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM): 23/10, 325/52, 327/26, 304/58, 383/22.

Hariciye Nezareti-Tahrirat (HR. TH): 196/47.

Hariciye Nezareti-Tercüme Odası (HR. TO): 518/1.

Hariciye Nezareti-Londra Sefareti (HR.SFR.3): 16/12.

İrade-Dosya Usulü (İ. DÜİT): 120/47.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 247/20.

Sadaret-Mukavelenameler (A.) DVN. MKL): 62/24, 5/6, 87/46.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 3206/10, 1238/12, 3147/18, 2779/19, 1264/20, 1236/24, 3061/31, 1237/34, 1257/38.

Yıldız-Esas Evrakı (Y. EE): 41/7.

Yıldız-Resmi Maruzat (Y. A. RES): 73/31.

Düstur

Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt.

Düstur, 1. Tertip, 5. Cilt.

Gazeteler

Akşam Gazetesi.
Milliyet Gazetesi.
Tanin Gazetesi.
Peyam Gazetesi.
Vakit Gazetesi.
Yarın Gazetesi.

Araştırma İnceleme Eserler

- Arı, B., (2002). Osmanlı maliyesinin iflas ve 1854 istikrazı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4(17), 45-56.
- Aydemir, H. O., Tarihi Hatıra Mendilleri.
- Balcı, R., Sırma, İ., (2012). Ticaret ve Ziraat Nezareti Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri. *Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları*, İstanbul.
- Başaran, M., (2005). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına yerli malı kullanımı teşviki. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 2005, 45-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25234/266769>.
- Bulutoğlu, K., (1970). 100 Soruda Türkiye'de yabancı sermaye, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çakır, C., Akkuş, Y., (2015). "İstanbul'da Kurulan Anonim Şirketleri (1887-1918), Yılmaz, C., (Ed), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (s. 191-197). İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, İstanbul.
- Çetin, E., Aydos, H., (2021). Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğunu kalkındırma düşüncesinin bir ürünü olarak meclis-i Umur-ı Nafia. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 8(1), 2-13. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1799075>.
- Çetinkaya, D., (2004). *1908 Osmanlı boykotu bir toplumsal hareketin analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirci, A., (2019). *Osmanlı Devleti'nde taşra ticaret mahkemeleri* (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara Örnekleri), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demirci, A., (2019). Osmanlı Devleti'nde taşra ticaret mahkemeleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 75, 95-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/51780/674990>.
- Duran, İ., (2008). Tanzimat döneminde Osmanlı yargı teşkilatındaki gelişmeler. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(3-4), 55-111. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1848178>.
- Doğrusöz, B., Onat, Ö., Tunçel Töralp, F., (2011). *Türk ticaret kanunu* (ticari işletme, ticaret şirketleri kıymetli evrak hükümleri), TOBB Yayınları, Ankara.
- Erdaş, S., (2017). Atatürk dönemi Türk ekonomisinde yerel sermaye birikimi: taşrada kurulan anonim şirketler (1920-1938). (s. 177-216). *I. Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Eldem, V., (1994). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Vedat E., (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve şartları hakkında tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Erkal, M., (1991). *Arşın*. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: III, (s. 411-413). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ezer, F., (2012). 1929 dünya ekonomik krizi öncesi Atatürk dönemi Türk ekonomisi (1923-1929). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 100(199), 31-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61826/925103>.
- Fırat, A., (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sanayileşme sürecinde özel sektörün durumu (1880-1939)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Güran, T., (2014). *19. yüzyılda Osmanlı ekonomisi üzerine araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökatalay, S., (2015). *The political economy of corporations in the late ottoman empire and early turkish republic (1908 – 1929)*, (The Degree Of Master Of Science), Middle East Technical University, Ankara.
- Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, (2017). *İlk özel ilan reklam yıllığı 1921–salık veren muhibban*, (Ahmet Yılmaz, Nihat Yalçın), Matsis Matbaa, İstanbul.

- İnan, N., (1965-1966). Kanunname-i ticarete göre protestolar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22-23(1-4), 829-846. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/638089>.
- İnceoğlu, E., (2015). *Osmanlı'da milli iktisat uygulamaları ve harp zenginleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karslıoğlu, H., (2019). *Anonim şirketlerde kâr payının hesaplanması ve dağıtım ilkeleri*. Ankara Barosu Dergisi 3, 183-227. 10.30915/abd.652544.
- Karpat, K. H., (2019). *Türk demokrasi tarihi sosyal, kültürel, ekonomik temeller*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, H., (1975). *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana kadar Türkiye'de anonim ve limited şirketleri. Cumhuriyet'in 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*. (s. 399-461). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kurşun, Z., (2008). *Dersaadet/İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda kayıtlı olan banker, tüccar ve komisyoncuların isimleri (1923)*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kenanoğlu, M. M., (2005). *Ticaret kanunnamesi ve mecelle ışığında Osmanlı ticaret hukuku*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Kocakaya, A. H., (2016). Osmanlı Devleti Döneminde reklamcılık anlayışı ve 1908-1909 tanin gazetesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 119-148. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223118>.
- Koraltürk, M., (1999). *Osmanlı Devleti'nde şirketleşme. İlk anonim şirket ve borsanın kuruluşu*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 3, (s. 442-448). Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Türkiye Yayınları, Ankara.
- Kolay, A., Hızal, D., Durak, B., Arslan, M., (2012). *İlan-ı ticaret-resimli ilanlar perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul ticari hayatı*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O., (1999). *Reklamcılığımızın ilk yüzyılı 1840-1940*, Reklamcılar Derneği Yayınları, İstanbul.
- Ökçün, A. G., (1968). *Türkiye iktisat kongresi 1923-izmir-haberler-belgeler-yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Ş., (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sırma, İ., (2011). Osmanlı anonim şirketlerinde kar dağıtımı. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2011, s. 117-136. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/201580>.
- Şensoy, F., (2018). Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi taşımacılık şirketi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı), 239-279. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/507463>.
- Taşkın, Ü., (2005). *Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü ve tartı birimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elâziğ.
- Tekdemir, A., (2012). *Ticaret Nezareti'nin kuruluşu ve idari birimleri*. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret, (s. 43-78). Ed. Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Toraman, C., Taştan, T., (2021). Osmanlı Devleti'nin ilk anonim şirketlerinden birisi olarak Şirket-i Hayriye ve 1888 (1303) -1890 (1305) dönemi mali tablolarının analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı), 45-64. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2150673>.
- Toprak, Z., (1982). *Türkiye'de milli iktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Uluğ Cicim, İ., (2016). Ticaret-i Bahriye Kanunnamesine göre navlun sözleşmeleri. *CEDRUS The Journal Of Mcri*, IV, 393-410. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS/201623>
- Ulusoy, Y., (2017). Yedek akçeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 1971-1996. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2017/11/10-SENAR-CAGIRGAN-TUNCER-YASIN-ULUSOY.pdf>.
- Yılmaz, C., (2011). *Osmanlı anonim şirketleri*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, K. R., (2018). Geç kapitalist gelişme bağlamında Osmanlı'da şirketler, *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-49. <https://doi.org/10.30586/pek.498118>
- Zorbay, A., Atik, A., (2020). *Osmanlı ve erkek cumhuriyet kadın dergileri-sıyanet (26 Mart-16 Temmuz 1914)* 4, Libra Kirapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- (1334). *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri*, İstanbul, İstanbul Hukuk Matbaası, İstanbul.
- (2011). Türk Ticaret Kanunu, 50(27846).

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the reflections of the change and transformation that started in the commercial life in the Ottoman Empire during the Tanzimat period, on the factories with anonymous construction, in the context of Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi. In this context, the history of the business, which was operated by Şamlı Mustafa Bey and his sons Mehmet and Nihat Beys, the type of activities, the sectors in which the commercial activities of the business were developed, and the reflections of the legal developments in the commercial field during the Tanzimat period on the business were examined. As a matter of fact, the main purpose of this study covering the years between 1850 and 1931 was to determine the administrative transformation of the business, the activities of the business, the products offered to the market by the business, and where the marketing areas were. In this context, the commercial activities of the business house between 1850 and 1931, both nationally and internationally, were examined, and the establishment was tried to be introduced.

This study, which was prepared with the qualitative research method, was created in accordance with the document review. This toric study consists of two main stages apart from the introduction. In the introductory part of the study, the legal regulations prepared for the factoring works, which have been intensely seen in the Ottoman Empire since the middle of the 19th century, and the developments in this field are discussed. In line with these developments, the commercial activities of Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi, which is one of the commercial establishments operating in line with these developments, were tried to be evaluated during the period until the administrative transformation in 1917. The second part of the study deals with the change and transformation in the business administration on 19 May 1917 by Mehmet and Nihat Bey, sons of Mustafa Bey of Şam, who is the founder of the business, and a joint stock company with the name Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirketi Osmaniyesi until 1931. The activities of the commercial establishment, which was determined to continue its activities as.

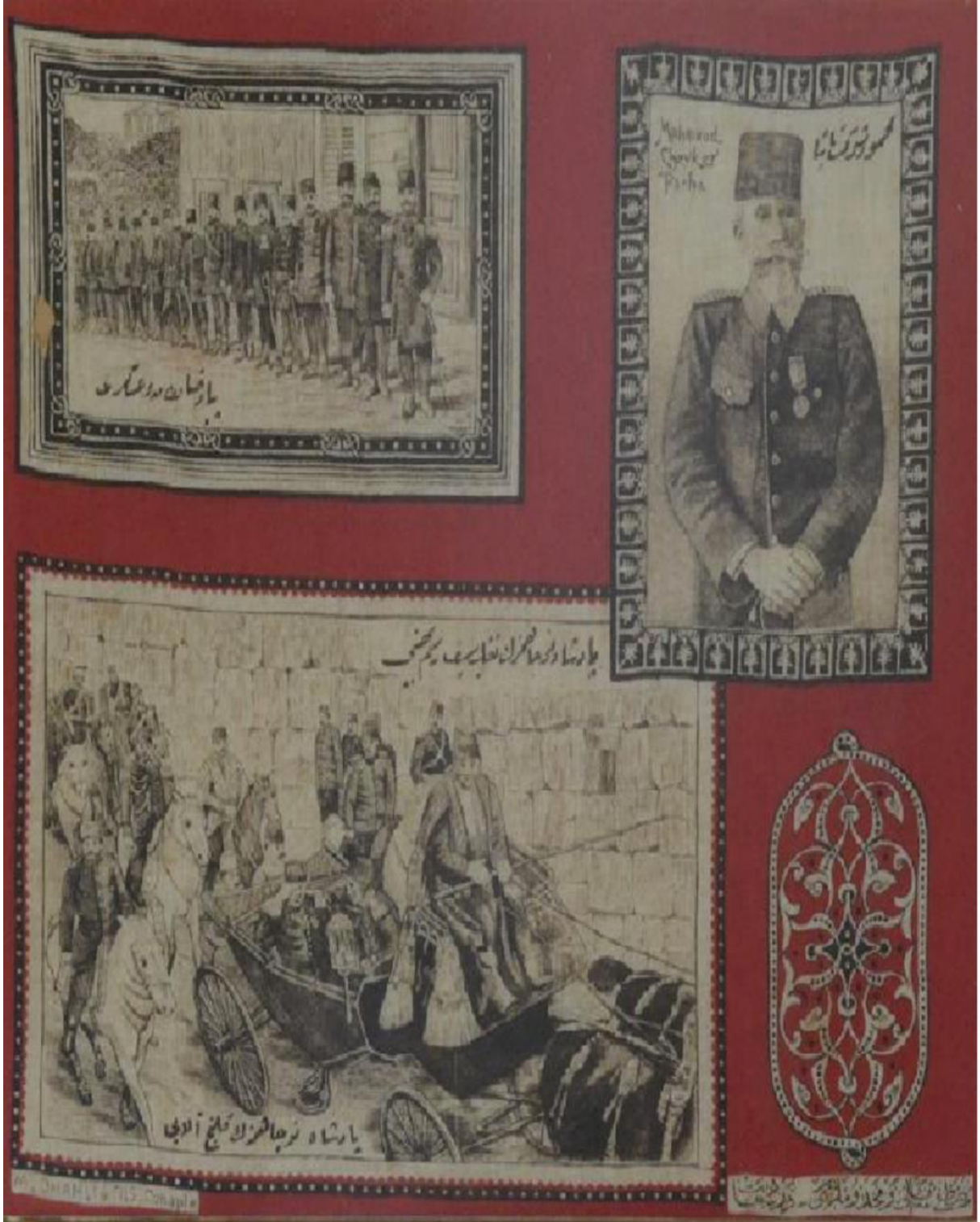
The limitation of the study was determined as priority temporal. In this direction, the starting date of the study was accepted as 1850. The reason for the acceptance of 1850 as the starting year was that in the petition she gave during a trial in 1910 regarding Mustafa of Damascus, she included statements stating that she and her business had been dealing with trade in the Ottoman Empire for 60 years. The fact that the year 1931 was determined as the end of the study was due to the fact that the findings about the business activities as a result of the research and examinations continued until 1931. As a matter of fact, in the data of 1931, it was determined that the company started to shrink and lose its importance in commercial life. As a matter of fact, our study covers the years between 1850 and 1931. When we look at the regional limitations of the study, it is limited to Istanbul and Çankırı sanjak due to the fact that it is generally engaged in commercial activities in Istanbul and operates the mine in the Arap village of Şabanözü, which is within the borders of Çankırı sanjak, which is connected to Kastamonu province. In addition, due to the fact that the business is an international business, Germany, England and France were among the countries mentioned in the regional sense, based on the commercial relations with Germany, England and France. Although there is no restriction in the subject limitation, all kinds of commercial, administrative, and legal developments related to the business are evaluated within the scope of the study.

Considering the findings obtained from the study, which was handled and examined in this direction, it is one of the important institutions that carry out its activities as a national and international commercial enterprise, increasing its importance in the commercial arena since 19 May 1917, when the business, which started to be active in commercial life since 1850, experienced a change and transformation in its administrative structure. Identified as one. It has been determined that the products marketed in the national and international commercial fields are mainly the goods in the textile sector. Apart from the textile sector, data regarding the mining sector are also obtained, indicating that the activities are carried out in the business administration. In addition, it has been determined that the business has commercial relations with Istanbul and its surroundings in the country and with Western countries such as Germany, England, and France outside the country. The fact that the establishment was operated by father Şamlı Mustafa and later by his sons Mehmet and Nihat Beyler shows that it is a family business. In addition, in 1911, Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, the chief clerk for the commercial establishment Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade, took on the privilege of the operation of the copper, gold, silvery lead and platinum mine found in the Arab village of Şabanözü, which is located within the borders of Çankırı sanjak, which is connected to the province of Kastamonu, for a period of 99 years Fethi Efendi's partnership with Köprülü Hafız Seyit Efendi and Kalmin Efendi shows that the capital created only in the mining field has a multi-partner structure. The fact that the exact information regarding the termination date of the mining concession and the business enterprise could not be obtained has led to the inability to obtain precise information on when the company's activities ended.

Despite the fact that many studies have been carried out on commercial establishments and joint stock companies, the numbers of which have increased greatly since the first half of the 19th century in the Ottoman Empire, the study on Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi, which was active in the commercial field for nearly eighty years as an Istanbul-based and international commercial establishment The fact that this was not done prompted us to do this study. The fact that information about the commercial activities and business of Mustafa Bey of Şam, who came to the forefront as an important actor in the Ottoman commercial life, was determined, was another important factor in the conduct of this study. In this context, all kinds of developments related to Mustafa Bey from Şam, who is a business manager, and his sons, Mehmet and Nihat Bey, are discussed and evaluated in this study, and it is tried to contribute to the literature in this regard. In addition, it is aimed to inspire researchers who will do research in this field.

EKLER

EK-1. Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticariyyesi'nde satışı yapılan mendil örneği

Kaynak: Aydemir, s. 29.

Mendilin sağ üst köşesinde Mahmud Şevket Paşa'nın portresi bulunmaktadır. Solunda ise piyade subayları ve askerleri yer almaktadır. Sol alt köşedeki resimde "padişah-ı nev cahımızın tüfenk, seyf resmi" ve "Padişah-ı nev cahımızın kılıç alayı" yazmaktadır. V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkışı için yapılan törenler resmedilmiştir. Sağ alt bölümde ise "Mustafa Şamlı ve mahdumları, Dersaadet" yazmaktadır.

EK-2. 1918 yılı Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticaret-i anonim şirket-i osmaniyesi reklam ilanı

Kaynak: Koloğlu, 1999, s. 196.

Bahçekapısında. Meydancıkta. Mustafa Şamlı Mahduları. Cemiyet için arası, işlemeli krep-deşin (döşin) elbiselikler, nesulyen (?), deradetu (?), tüssur (?) pan kadifesi, çarşafık ve esbabıklar, her nevi son moda düz ve fantezi yünlüler, lastikotin, velur, pazen basmaları, keten vesair cins beyaz mallar, çorap, fanila, mendil, gömlek, yaka, boyun bağı, askı, eldiven, ...(?), eteklik, çamaşır takımları, erkek ve kız çocuk elbiseleri, saat ve şamdan takımları, şeker tabakları, çatal, bıçak takımları, pare ve kol çantaları, yazı ve ...(?) takımları, ayakkabılar. Hediyelik bin türlü eşya-yı tuhafیه. Dantela, kurdele, fisto ve hurç çeşitlerimiz kamilen gelmiştir.